

200 jaar De Kempenaer, advocaten in Arnhem

200 jaar De Kempenaer, advocaten in Arnhem

Redactie:

ONNO BOONSTRA

RENÉ NIJHOF

Beeldredactie:

PETER WOUTERS

Hilversum

Verloren

2016

Arnhemse Geschiedenissen deel II

Deze publicatie is tot stand gekomen onder auspiciën van het Arnhems Historisch Genootschap *Prodesse Conamur* en met financiële steun van De Kempenaer Advocaten en de Stichting Fonds A.H. Martens van Sevenhoven.

Dit is het tweede boek in de reeks *Arnhemse Geschiedenissen*. Deze reeks is tot stand gekomen door een initiatief van het Arnhems Historisch Genootschap *Prodesse Conamur* sinds 1792.

Conamur stelt zich ten doel kennis van cultuur en geschiedenis van Arnhem te bevorderen.

Op het omslag: voor familiewapen van Jacob Ursel de Kempenaer (p. 123), het Roermondsplein van de schipbrug gezien (p. 127); in de ondergrond het uitbreidingsplan van Arnhem, 1918, Gelders Archief; achter *Gezigt van Arnhem aan de Rijn*, Jan de Beijer 1744, Topografisch-historische Atlas Gelderland.

ISBN 978-90-8704-612-5

© 2016 Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Omslagontwerp Robert Koopman, Hilversum
Typografie Rombus, Hilversum
Druk Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

Inleiding	7
1 ‘Twee gouden ringen’. De persoonlijke levenssfeer van Jacob Mattheus de Kempnaer en zijn gezin in Arnhem JOHAN CAREL BIERENS DE HAAN	11
2 ‘In merg en been advokaat’. Jacob Mattheus de Kempnaer en het strafrecht RENÉ NIJHOF	48
3 ‘De welsprekende van het schitterende negental’. Jacob Mattheus de Kempnaer, een impressie van zijn politieke achtergrond en werkzaamheid, 1793-1844 PEET THEEUWEN	67
4 Een conservatief-liberaal die steeds zichzelf gelijk bleef. Jacob Mattheus de Kempnaer op het nationale politieke toneel, 1844-1869 PEET THEEUWEN	87
5 Jacob Ursel de Kempnaer, wethouder in een moderniserende stad MENNO POTJER	115
6 Hoge hoeden, vele petten. Cornelis de Kempnaer sr. en het sociale netwerk van de Arnhemse burgerij ONNO BOONSTRA	135
7 Modern vermaak voor een moderne elite. Het sportieve leven van Cornelis de Kempnaer jr. FRANK KEVERLING BUISMAN	159
8 D.C. de Kempnaer en de drie ijzervlechters. De eerste taakstraf in Nederland PAUL PLOCHG en JOS HUVER	185

9	D.C. de Kempnaer en de schaalvergroting in de advocatuur, 1970-2000	203
	ONNO BOONSTRA, JOS HUVER en PAUL PLOCHG	
10	‘In het besef in een traditie te staan, heb ik grote vrijheid gevoeld’: een gesprek met Martijn de Kempnaer	219
	ONNO BOONSTRA EN RENÉ NIJHOF	
	Noten	225
	Verantwoording van de afbeeldingen	249
	Lijst van personen	253
	De auteurs	261

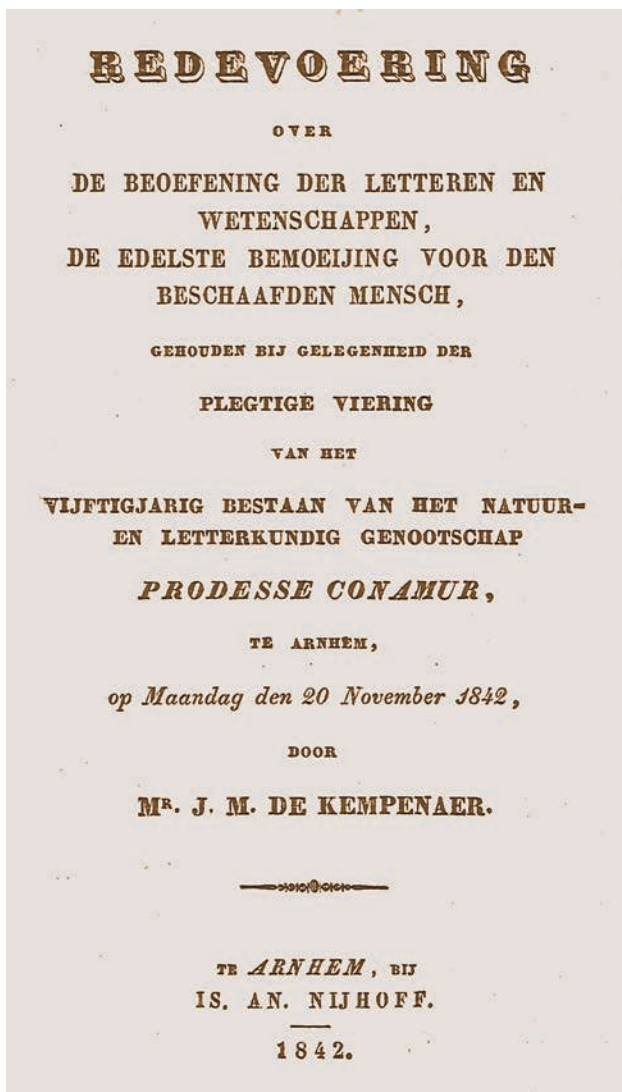
Inleiding

Jacob Mattheus de Kempenaer en het veldviooltje

Op woensdagavond 16 oktober 1817 was het feest in de vergaderzaal van het oude Sint Catharina Gasthuis. Het Natuur- en Letterkundig Genootschap, onder de zinspreuk *Prodesse Conamur*, vierde er zijn 25-jarig bestaan. Voormalig voorzitter van *Prodesse*, de bekende predikant Hendrik Herman Donker Curtius, hield een sprankelende feestrede. Ook dominee J.C. Boot kwam aan het woord. Hij had vijftwintig jaar eerder, bij de oprichting van *Prodesse*, een feestdicht geschreven, en was nu opnieuw in de pen geklommen om een vers te vervaardigen, dat hij zelf voor het talrijk aanwezige publiek reciteerde. Daarmee was het feestelijke programma nog niet voorbij. Er kwam nog iemand naar voren, een jonge man die nog niet eens geboren was toen *Prodesse* werd opgericht en die pas een jaar lid was van het genootschap. Ook hij droeg een eigen gedicht voor, en dat ging als volgt:

Zóó staat, in gras en struik verscholen,
Het ned'rig veldviooltje daar,
En streelt, bij 't mijm'rend ommedolen,
Het oog den stillen wandelaar.
De wind steekt op: – het zwerk wordt duister;
De zwarte wolken doen den luister
Verkwijnen van het zonnevuur:
't Barst los – en schorre donderslagen
Doen de aard van hunne kracht gewagen
En dreigen 't sloopen der Natuur.

De bliksem treft den hoogen ceder;
De orkaan werpt ginds, aan d'ouden grond,
Ontworteld, eenen eik ter neder,
Die eeuwen zijn geweld weërstond.
't Beeft alles; bosch en praalgebouwen.
Niets durft zich op zijn kracht vertrouwen.
't Viooltje alleen mag veilig zijn;
Geen donder zal zijn' stengel kraken,
Geen bliksemschicht zijn' bloem genaken:
Het is de orkanen – veel *te klein*.

Afb. 1 Voorblad van de redevoering die Jacob Matheus de Kempnaer op 20 november 1842 hield ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van *Prodesse Conamur*.

Die jonge man die tijdens het jubileumfeest van *Prodesse* zijn gedicht voordroeg, was Jacob Matheus de Kempnaer. Een jaar eerder was hij, 23 jaar oud, na afronding van zijn rechtenstudie, vanuit Leiden naar Arnhem gekomen om er het beroep van advocaat te gaan uitoefenen. In hetzelfde jaar was hij lid geworden van *Prodesse*. Daar viel hij kennelijk direct in positieve zin op, waarschijnlijk mede omdat het inderdaad maar een kleine vereniging was, een omstandigheid die De Kempnaer, toen hij 25 jaar later zelf de grote feestrede mocht houden, nogmaals vaststelde en nogmaals als een positief kenmerk van de vereniging benadrukte.¹

Niet alleen *Prodesse* was een klein veldvioletje, ook Arnhem was niet groot. Voor iemand die, voordat hij in Leiden ging studeren, in Amsterdam was opge-

groeid, zal de stad, die toen nog binnen de middeleeuwse muren gevangen zat, een benauwde indruk hebben gemaakt. Maar het voordeel van een kleine stad is dat je er snel je plek kan vinden en ingeburgerd kan raken. En dat is precies zoals het met Jacob Mattheus de Kempnaer is gegaan. Niet alleen in zijn advocatenpraktijk, die al snel tot bloei kwam, maar ook door de nevenfuncties die hij daarnaast uitoefende (bestuurslid van *Prodesse*, lid van de gemeenteraad, enz.) leerde hij mensen uit alle lagen van de bevolking kennen. De Kempnaer werd op die manier al snel een Arnhemmer; de vele politieke functies die hij op landelijk niveau zou gaan vervullen, veranderden daar niets aan. En het ging nog veel verder: niet alleen Jacob Mattheus de Kempnaer werd advocaat en Arnhemmer, maar ook leden van vijf generaties na hem: Jacob Ursel de Kempnaer, Cornelis de Kempnaer sr., Cornelis de Kempnaer jr., Dancker Cornelis de Kempnaer en Martijn de Kempnaer. Zij allen bleven in Arnhem of directe omgeving wonen en er de advocatuur beoefenen. Inmiddels is Martijn de Kempnaer niet meer in Arnhem werkzaam, maar het advocatenkantoor De Kempnaer bestaat nog steeds, zodat nu, in 2016, met recht herdacht kan worden dat De Kempnaer, advocaten in Arnhem, 200 jaar bestaan.

Zes generaties De Kempnaer

Deze bijzondere reeks van zes generaties De Kempnaer, die de afgelopen 200 jaar in Arnhem als advocaat kantoor hielden, vormt de aanleiding voor een nieuw boek in de serie *Arnhemse Geschiedenissen*. Ze dienen dan ook als uitgangspunt voor alle hoofdstukken. In die 200 jaar hebben leden van de familie De Kempnaer diverse belangrijke bijdragen geleverd aan het sociale, culturele, politieke en economisch leven in de stad Arnhem en in het land. Op veel terreinen liepen ze voorop in de ontwikkelingen: in de politiek, de maatschappelijke zorg, de advocatuur, de sport en het milieubewustzijn. In het boek zijn specifieke gebeurtenissen rond het advocatenkantoor en in het leven van leden van de Arnhemse familie De Kempnaer dan ook niet alleen het uitgangspunt voor beschouwingen over de ontwikkeling van de advocatuur in de afgelopen 200 jaar, maar ook voor een veel algemener verhaal over het wel en wee van de gegoede burgerij in Arnhem in diezelfde periode. Door die specifieke gebeurtenissen te plaatsen in de context van plaats en tijd wordt een bijzondere bijdrage geleverd aan de geschiedschrijving van Arnhem tussen 1816 en 2016. Het verhaal wordt verteld in een tiental chronologisch geordende hoofdstukken, waarbij in ieder hoofdstuk één generatie De Kempnaer aan bod komt. Vaak begint het hoofdstuk ‘klein’: met een verhaal over een bijzondere gebeurtenis in het leven van een lid van de familie of rondom het advocatenkantoor, waarna het verhaal wordt verbreed naar ‘groot’: hoe dat verhaal past binnen een bredere Arnhemse of landelijke context. Soms gaat het verhaal daarna weer terug naar ‘klein’, om de uitkomst van dat verhaal voor de familie of het advocatenkantoor te vertellen en om een brug te slaan naar het volgende hoofdstuk. Het boek begint vanzelfsprekend met Jacob Mattheus de Kempnaer. Aan hem zijn maar liefst vier hoofdstuk-

ken gewijd, die in de volgorde van ‘klein’ naar ‘groot’ zijn gezet. Johan Carel Biens de Haan heeft aan de hand van een unieke bron het persoonlijk leven van Jacob Mattheus en dat van zijn gezin gereconstrueerd; René Nijhof is nagegaan hoe de Arnhemse advocatenpraktijk van Jacob Mattheus een aanvang nam en zich daarna verder ontwikkelde, met een bijzondere nadruk op de ontwikkeling van het strafrecht in de 19e eeuw, terwijl Peet Theeuwen in twee hoofdstukken de politieke activiteiten van Jacob Mattheus beschrijft: op lokaal, provinciaal en landelijk niveau, die hem uiteindelijk op de post van minister in en tot medenaamgever van het kabinet de Kempenaer-Donker Curtius hebben gebracht. Jacob Ursel de Kempenaer wordt in hoofdstuk 5 door Menno Potjer voor het voetlicht gebracht met speciale aandacht voor de tijd waarin hij als lid van de gemeenteraad en later als wethouder een bijdrage leverde aan de groei en bloei van de stad. Onno Boonstra plaatst Cornelis de Kempenaer sr. in een traditie van liberale, protestantse burgers die vanuit hun maatschappelijk vooraanstaande positie probeerden de nood van armen en zwakken in de samenleving te lenigen. Cornelis de Kempenaer jr. komt aan bod in hoofdstuk 7 dat door Frank Keverling Buisman is geschreven. Keverling Buisman gaat in op de ontwikkeling van de elitesport in het begin van de twintigste eeuw in Arnhem en de rol die Cornelis, zowel op het hockeyveld als in de bestuurskamer, daarin heeft gespeeld. Aan Dancker Cornelis de Kempenaer zijn twee hoofdstukken gewijd. Omdat hij degene is geweest die aan de basis heeft gestaan van de groei naar het middelgrote advocatenkantoor dat De Kempenaer tegenwoordig is, hebben Onno Boonstra, Jos Huver en Paul Plochg een hoofdstuk gewijd aan de schaalvergroting in de advocatuur in Arnhem in het laatste kwart van de twintigste eeuw. De twee laatsten hebben ook een mooi hoofdstuk geschreven over de ontwikkeling van de taakstraf, een essentiële vernieuwing van het Nederlands strafrecht, waaraan Dancker Cornelis samen met hen een belangrijke bijdrage heeft geleverd. Het boek wordt afgesloten met een interview met Martijn de Kempenaer, waarin deze probeert lijnen en patronen te ontwaren in 200 jaar De Kempenaer, advocaten in Arnhem.

Dit boek was er niet gekomen zonder de enthousiaste medewerking van Advocatenkantoor De Kempenaer, in het bijzonder van directeur Els Koot. De dichtregels van Jacob Mattheus indachtig is Advocatenkantoor De Kempenaer allang geen ‘ned’rig veldvioletje’ meer. Maar het is zeker een kantoor dat ‘durft zich op zijn kracht (te) vertrouwen’.

Arnhem, oktober 2016
Onno Boonstra en René Nijhof

I ‘Twee gouden ringen’

De persoonlijke levenssfeer van Jacob Mattheus de Kempenaer en zijn gezin in Arnhem

JOHAN CAREL BIERENS DE HAAN

‘Op reis van Leiden naar Arnhem’

Jacob Mattheus de Kempenaer – hierna korthedshalve aangeduid als ‘JM’ – had in 1815 het einde van zijn rechtenstudie in zicht. Maar in plaats van spoedig afscheid van de Alma Mater te nemen, besloot hij gehoor te geven aan de oproep van zijn hoogleraar prof.mr. Johan Melchior Kemper om zich aan te sluiten bij de vrijwillige compagnie Leidse jagers die op 16 juli naar de zuidelijke Nederlanden zouden afmarcheren om tot 8 oktober ondersteuning te verlenen, nadat Napoleon op 18 juni 1815 bij Waterloo al was verslagen.¹ Hoewel de Leidse compagnie geen actieve bijdrage aan de slag heeft geleverd, kon JM wel zijn edelmoedig gedrag tonen, toen hij het leven redde van zijn Leidse studievriend en compagniegenoot Pieter Nicolaas Quarles van Ufford (1797-1887), die te Denain doodziek dreigde te worden achtergelaten.²

Twee maanden nadat hij in mei in Leiden zijn studie had voltooid en op 27 mei 1816 in Den Haag de eed als advocaat had afgelegd, zoekt JM zijn heil oostwaarts, om als advocaat in de Gelderse hoofdstad aan het werk te gaan. Hij vertrekt op 19 juli 1816 uit Leiden met een toelage van f 200 van Papa op zak en arriveert de volgende dag in Arnhem, waar hij een nieuw leven zal beginnen.³ In wat voor stad kwam de jonge advocaat terecht? En wat voor een jaar was dat eigenlijk, 1816?

Het jaar 1816 staat te boek als ‘het jaar zonder zomer’, ten gevolge van de uitbarsting van de vulkaan Tambora in Nederlands-Indië het jaar tevoren. Het was de grootste vulkaanuitbarsting sinds mensenheugenis, die in 1816 over de gehele wereld extreme weersituaties veroorzaakte, zoals midden in de zomer strenge vorst in de vs en sneeuwval in Nederland.

In 1816 werd Nederlands-Indië door de Britten aan Nederland teruggegeven. De Prins van Oranje – de held van Waterloo en latere koning Willem II – reisde met zijn gevolg naar Sint Petersburg om er in juni in het huwelijk te treden met grootvorstin Anna Paulowna, zuster van de Russische tsaar Alexander I. In Nederland werd de IJkwet aangenomen, die in 1820 leidde tot de invoering van het metrieke stelsel (het eenvormig stelsel van maten en gewichten). Voor de munt werd overgestapt naar het decimale stelsel: de gulden was met ingang van 1820 verdeeld in 100 cent in plaats van in twintig stuivers. Ten gevolge van de besluiten van het Congres van Wenen (1815) werden de voormalige Kleefse enclaves in de Liemers en de Over-Betuwe in 1816 aan Nederland afgestaan. De verbouwing en uitbreiding van

De familie De Kempenaer, 1347-1793

Pieter Pama de Kempenaer.

Susanna Weveringh.

De familie De Kempenaer komt, zoals de naam al doet vermoeden, uit de zuidelijke Nederlanden.¹ In 1347 wordt een zekere Jan de Kempeneer vermeld in een huwelijksakte die in Anderlecht is opgesteld; hij is de vader van Gielis de Kempeneer die in 1374 huwt met Margriete van Cotteem. Een van de kinderen van dat echtpaar is Cornelis de Kempeneer, die, na gehuwd te zijn geweest met Margriete Bosch, van 1416 tot aan zijn dood in 1446 abt is van de abdij der Norbertijnen te Grimbergen. Al in het begin van de Opstand tegen de Spanje besluit een van zijn kleinkinderen, Guilliam de Kempenaer, die dan in Brussel koopman in specerijen is, naar Amsterdam uit te wijken. Daar wordt hij in 1581 als poorter van de stad ingeschreven. Zijn zoon Danckert blijft in Amsterdam gevestigd en zet samen met zijn zoon Jan een wasblekerij op. Hendrik, de tweede zoon van Danckert, wordt in dezelfde plaats zijdekoopman. Hendrik huwt driemaal en krijgt met zijn derde vrouw twee zonen, Jacobus (1666-1726) en Dancker (1668-1748). Met Dancker scheidt zich een tak van de familie af die in de achttiende eeuw tot de Friese elite zal gaan behoren en in 1816 onder de naam Van Andringa de Kempenaer in de adelstand zal worden verheven. Jacobus is de stamvader van een lange reeks notarissen en advocaten waaruit de Arnhemse advocaten De Kempenaer zullen voortkomen. Jacobus krijgt een zoon Johan (1707-1771), die in Den Haag notaris wordt; zijn zoon Jacob de Kempenaer (1738-1809) wordt eveneens notaris en later ook landsadvocaat en schepen van de stad. Gehuwd met Matthea Huberta van Minninghen krijgt het gezin vier kinderen, waarvan de oudste Pieter Pama (1762-1841) geheten is. Deze huwt met Susanna Weveringh, dochter van een van de schepenen van Amsterdam, en vestigt zich met zijn gezin in die stad. Daar wordt op 6 juli 1793 Jacob Mattheus de Kempenaer als derde in een reeks van zeven kinderen geboren.

Afb. 1 Portret van Jacob Mattheus de Kempenaer in de tijd dat hij rechten studeerde in Leiden, circa 1815. Olieverf op paneel in vergulde lijst, niet gesig-neerd, toegeschreven aan de Amsterdamse schilder Adriaan de Lelie (1755-1820), 27 x 20 cm.

paleis Noordeinde in 's-Gravenhage naar ontwerp van Jan de Greef (1784-1834) begon in dat jaar; de uitbreiding van paleis Soestdijk, een geschenk van het Nederlandse volk aan de held van Waterloo, was al gestart. Franz Schubert componeerde in 1816 zijn Vijfde Symfonie. En op 18 juni 1816 vond de eenjarige herdenking plaats van de slag bij Waterloo, waarbij Europa definitief van Napoleon was bevrijd. Napoleon zat sindsdien in eenzame afzondering opgeborgen op het eiland Sint Helena.

Arnhem was in het begin van de 19^e eeuw nog een rustige provinciestad, besloten binnen zijn Middeleeuwse muren en wallen. Het dagelijkse straatbeeld wordt goed weergegeven door twee tekeningen uit circa 1820, die mogelijk nog uit het bezit van JM stammen (afb. 2 en 3).

In 1817 telde Arnhem circa 10.000 inwoners, een aantal dat JM tijdens zijn leven zag verviervoudigen.⁴ Na 1820 betrachtte Arnhem een actieve handelspolitiek. De stad begon te groeien en te bruisen, al bleven de bouwactiviteiten gedurende de eerste helft van de 19^e eeuw nog voornamelijk beperkt binnen de voormalige stadswallen. Grachten werden gedempt, straten en kaden werden aangelegd, er verrezen nieuwe scholen, kazernes en kerken en nieuwe straatwegen verbonden de stad met de buitenwereld. Volgens Isaac Anne Nijhoff was Arnhem al in de jaren twintig aanmerkelijk verfraaid; vele oude huizen waren vernieuwd. Op de Markt viel het

Afb. 2 Arnhem's stadsgezicht vanuit de Zwanensteeg met rechts een lantaarnopsteker en in de verte de toren van de Eusebius. Deze tekening laat zien hoe de stad eruit zag in de jaren dat Jacob Mattheus de Kempnaer zich in Arnhem vestigde en is mogelijk uit zijn bezit afkomstig. Inkt en aquarel op papier, gesigneerd r.o. 'C. Thoma 1810', 38 x 36 cm. De in 1944 door een granaatscherf veroorzaakte beschadiging aan de lijst getuigt van een latere episode uit de Arnhemse geschiedenis.

Afb. 3 Stadsgezicht in de Koningstraat, met op de achtergrond de toren van de Eusebius. Ook deze tekening is mogelijk uit het bezit van Jacob Mattheus de Kempnaer afkomstig. Inkt en aquarel op papier, 42 x 37 cm door C. Thoma (niet gesigneerd), circa 1810, de lijst dateert ook uit die tijd.

gemoderniseerde Gouvernementsgebouw op; kaatsbaan en hoofdwacht waren in 1819 afgebroken, waarna het gebouw kon worden vergroot en van een brede moderne gevel voorzien; de Markt won er, aldus Nijhoff, aanmerkelijk in ruimte en schoonheid door.⁵ Het stadhuis aan de Markt had echter nog altijd een vervallen Gothische voorgevel. De Broerenkerk was in september 1805 vanwege bouwvalligheid al afgebroken; de Janskerk volgde in 1818.⁶

In de 19^e-eeuwse Nederlandse bouwkunst overheerste het classicisme tot het midden van de eeuw.⁷ In Arnhem zijn het Paleis van Justitie aan de Markt (1838),